

Makale Bilgisi: Aktaş, R.(2024). Türk ve Rus Halk Masallarının Kalıplaşmış Dil Birimlerinin İncelenmesi, DEÜ Edebiyat Fakültesi Dergisi, Cilt:11, Sayı:2, ss.422-441.	Article Info: Aktaş, R (2024). Study of Stereotyped Expressions of Turkish and Russian Folk Tales, DEU Journal of Humanities, Volume:11, Issue: 2, pp.422-441.
Kategori: Araştırma Makalesi	Category: Research Article
DOI: 10.69878/deuefad.1434637	DOI: 10.69878/deuefad.1434637
Gönderildiği Tarih: 09.02.2024	Date Submitted: 09.02.2024
Kabul Edildiği Tarih: 08.08.2024	Date Accepted: 08.08.2024

TÜRK VE RUS HALK MASALLARININ KALIPLAŞMIŞ DİL BİRİMLERİNİN İNCELENMESİ

Renata Aktaş*

ÖZ

Günümüzde unutulmaya yüz tutmuş bir folklor türü olan masallar, halkın dünya görüşünden, kültüründen, sosyokültürel geleneklerinden ve dini değerlerinden izler taşımanın yanı sıra anlatım gücü ve inceliğiyle karakterize edilen dilsel bir zenginliğe sahiptir. Masalın doğasında var olan dilsel unsurlar, halkların ulusal kültürlerini inşa etmelerine kaynaklık etmiş, yıllar içinde biçim ve içerik açısından belirgin değişikliklere uğramamıştır. Masal dilinin anlatım gücünü ve zenginliğini artıran unsurlar arasında ikilemeler, deyimler, atasözleri, masalın başlangıç ve bitiş ifadeleri gibi kalıplaşmış dil birimleri yer almaktadır. Çalışmanın amacı, masalların biçim ve içeriğindeki farklılıkları ve benzerlikleri tespit etmek için Türk ve Rus masallarındaki kalıplaşmış dilsel birimleri analiz etmektir. Bu amaçla, çalışmamızda bu dilsel unsurlar tespit edilmiş, betimlenmiş, tanımlanmış ve karşılaştırmalı analiz bağlamında benzerlik ve farklılıkları tespit edilmiştir. Çalışmamızın veri kaynakları, P. N. Boratav'ın 'Zaman Zaman İçinde' derlemesinden 22 Türk halk masalı ve A. Afanasyev'in 'Rus Halk Masalları' derlemesinden seçilen 25 Rus halk masalıdır. Karşılaştırmalı analiz sonucunda Türk masallarında başlangıç formları kurgusalılığı ifade etmeye yönelikken, Rus halk masallarının başlangıç formları zamandan önce mekâna dikkat çekmektedir. Türk masallarında belirteç ikilemeler, Rus masallarında ise ad ve fiil ikilemelerin baskın olduğu tespit edilmiştir. Türk masallarında olduğu gibi Rus masallarında da deyimlerin varlığı oldukça yüksektir. Baş, el, dil, ağız, kulak, göz, bacak gibi organ ve vücut bölümlerinin her içerikte sıklıkla kullanıldığı gözlemlenmiştir. Ayrıca Türkçe deyimlerde zaman, sürekliliği anlatmak ve abartma anlamı vermek için kullanılmaktadır. Türk halk masallarında, Türklerin yaşam boyunca edindiği deneyimlerini yansıtan atasözleri, deyimlerin aksine daha az bulunur. Türk atasözlerinde ulusal karakterin sadece halkın asırlık bilgeliği değil, kadere, kutsal kitaba olan inançla açıkça ifade edildiğini tespit edilmiştir. Benzer bir şekilde Rus atasözlerine göre, Rus halkı Tanrı'nın yasalarına dayanarak kaderde inanan, sabırlı ve sadık bir halk olarak görülmektedir. Türk ve Rus halk masallarının kalıplaşmış dil birimlerinin karşılaştırılması sonucunda, Türk ve Rus halk

* Öğr. Gör. Dr., Akdeniz Üniversitesi, renataaktas@akdeniz.edu.tr, ORCID: 0000-0002-7867-5054.

masallarındaki bu birimlerin her iki halkın renkli ve kendine özgü kültürünün yansıtılmasına katkıda bulunduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Sözcükler: masal, kalıp sözler, Türkçe, Rusça.

STUDY OF STEREOTYPED EXPRESSIONS OF TURKISH AND RUSSIAN FOLK TALES

ABSTRACT

Today fairy tales being a folklore genre, which is being forgotten, represent this linguistic wealth, characterised by narrative power and subtlety, as well as bearing traces of folk worldview, culture, socio-cultural traditions and religious values. The linguistic elements inherent in the fairy tale have been the source of the peoples' construction of their national culture and have not changed their form and content over the years. Among the elements that increase the narrative power and richness of the fairy tale language are stereotyped expressions such as dilemmas, idioms, proverbs, beginning and ending forms of the fairy tale. The aim of the study is to analyse the stereotyped expressions in Turkish and Russian fairy tales in order to determine the differences and similarities in the form and content of the tales. For this purpose, in our study, these linguistic elements were identified, described, defined and their similarities and differences were analysed in the context of cultural linguistics. The data sources of our study are 22 Turkish folk tales from P. N. Boratav's collection "Zaman Zaman İçinde" and 25 Russian folk tales selected from A. Afanasyev's collection "Russian Folk Tales". As a result of the comparative analysis, while the initial forms of Turkish folk tales are intended to express fictionality, the initial forms of Russian folk tales draw attention to space before time. It has been determined that determiner doubling is dominant in Turkish folk tales, while noun and verb doubling is dominant in Russian folk tales. As in Turkish fairy tales, the presence of idioms in Russian fairy tales is quite high. It is observed that organs and body parts such as head, hand, tongue, mouth, ear, eye, leg are frequently used in every content. In addition, Turkish idioms are used to describe time, clock, continuity and to give the meaning of exaggeration. In Turkish folk tales, proverbs, which reflect the experiences of Turks throughout life, are less common than idioms. It has been found that in Turkish proverbs the national character is clearly expressed not only by the age-old wisdom of the people, but also by faith in fate, faith in the holy book. Similarly, according to Russian proverbs, the Russian people appeared as a patient and loyal people, relying on God's laws, believing in fate. As a result of the comparison of stereotyped expressions of Turkish and Russian folk tales, it was determined that these units in Turkish and Russian folk tales reflect the colourful and unique culture of both peoples.

Keywords: Fairy tale, stereotyped words, Turkish, Russian.

1. GİRİŞ

Folklorun temel anlamlarından biri, farklı tarihsel zamanlarda geliştirilen ve yaşam tarzını, kültürel gelenekleri, ahlaki ve estetik değerleri yansıtan belirli bir yaratıcılık biçimidir. Folklor, asırlar boyunca "sözlü sanatı", "sözlü edebiyatı", yani tüm yönleriyle halk sanatını temsil etmiştir. Ancak folklor, tarihsel gelişim sürecinde

değişime uğramış, modernleşmiş ve sosyokültürel bir olgu hâline gelmiştir. Türk halkbilimci P. N. Boratav'a göre folklor, sadece halk felsefesi ve etiğiyle değil, aynı zamanda ruhbilimi, dilbilimi, toplumbilim, arkeoloji, tarih, din, edebiyat, sanat tarih gibi birçok sosyal bilimle ilişkili olmakla beraber, bunlara ek olarak hekimlik, bitkiler bilimi, hayvanlar bilimi gibi alanlarla iç içe geçmekte, böylece birçok sosyokültürel konuyu ortaklaşa paylaşmaktadır (Boratav, 2009, s. 8).

Bu ulusal ve kültürel özgüllüğü en belirgin şekilde ifade eden, halkların kültürel ve tarihi değerini temsil eden, toplumların folklorik yaratıcılığının meyvelerinden biri masaldır. Masallar, sözlü halk edebiyatının en sevilen türü olup; dilden dile, kuşaktan kuşağa, toplumdan topluma sözlü bir şekilde aktarılmıştır, dolayısıyla birçok masalın çeşitli halklardaki benzer veya farklı temaları ve anlatıların detayları, dillerin ve kültürlerin ortak noktaları açısından önemlidir (Boratav, 2013, s. 106).

Mit ve masal arasındaki ayrımı ilk yapanlardan biri olan Rus halkbilimcisi V. Propp'un görüşüne göre masal; dünya halklarının tarihi, etnografya, din tarihi, dilbilim, düşünce biçimlerinin tarihi ve şiirsel biçimleri olmadan düşünülemez. Genellikle masal, ulusal ve dilsel sınırlar içinde incelenir (Propp, 2000, s. 7). Kurgunun zenginliğini, hayal ve gerçeğin şaşırtıcı bir şekilde iç içe geçmesiyle büyüleyen masallar, insanlığın gerçek dünyadan güzel hayalleri olan kurgusal dünyaya geçişi yansıtmaktadır. Rus oryantalist ve Türkolog V. Smirnov, her masal eserini iyi anlamak ve onda evrensel olanın yanı sıra farklı ulusların kendi yaratıcılığının malzemelerinin özelliklerini ayırt etmek gerektiğine inanır (Smirnov, 1973, s. 228).

Masal, 'genellikle halkın yarattığı, hayale dayanan, sözlü gelenekte yaşayan, çoğunlukla insanlar, hayvanlar ile cadı, cin, dev, peri vb. varlıkların başından geçen olağanüstü olayları anlatan edebî tür'dür (TS, s. 1630). Rusça Sözlüğe göre ise masal, 'hayali kişiler ve olaylar hakkında, çoğunlukla büyü, fantastik güçleri içeren genellikle halk şiiri dilinde anlatı eseridir' (RS, s. 718).

Rus halkbilimci V. Propp, masalın genellikle ulusal sınırlar içinde değil tüm dünyanın malzemesi üzerinde karşılaştırmalı bir yöntemle incelenmesi gerektiğini uzun zaman önce vurgulamıştır. Çünkü masal tüm dünyaya yayılmıştır ve onu tanımayan bir halk yoktur (Propp, 2000, s. 7). Günümüzde masal üzerine yapılan karşılaştırmalı çalışmalar, araştırmacıların ilgisini çekmeye başlamakta ve derin bir bilimsel analiz yapılmasına izin vermektedir. Yapılan bilimsel araştırmalarında, Türk ve Rus halk masallarının konusunun İ. Smolik'in "Türk ve Rus Halk Masallarında Kadın İmgesi" (2013), M. Talianova Eren'in "Halk Edebiyatı Çerçevesinde Türk ve Rus Halk Masallarında Yer Alan Formeller" (2020), M. Yılmaz'ın "Türk, Alman, Balkan Ve Rus Masallarının Değerler Eğitimi Açısından Mukayesesi" (2019) Yüksek Lisans tezlerinde, ayrıca F. Tıkbaş Apak'ın "Türk ve Rus Masallarında Kahramanın Olağanüstü Yardımcıları" (2022), Ş. Ramazanova, E. Altınkaynak, A. Mercan'ın ortak çalışması "Bir Halk Anlatısı Karşılaştırması: Şahmeran İle Хозяйка Медной Горы- (Bakır Dağının Sahibesi)"(2022), G. Öksüz'un "Rus ve Türk Halk Masallarında Sihirli Mucizevî Su Motifi Üzerine" (2014), "Türk ve Slav Mitik Dünyasında Ay Kültü" (2019) gibi eserlerde ele alındığı tespit edilmiştir.

Hem Türk hem de Rus halk masalları yüksek sanatsal değere sahip olan ürünlerdir, sosyokültürel önemleri vardır ve komşu topraklarda yaşayan her iki ülkenin maneviyatının kaynağı olarak önemli sanatsal değer taşıyor. Türk ve Rus

masallarının dilsel özelliklerinin karşılaştırılabilir bir analizi; geleneksel dil formellerini doğru bir şekilde anlamak ve Rus masal metinlerinin Türkçeye çevirilerinin özelliklerini objektif olarak analiz etmek için gereklidir.

Çalışmanın veri tabağını Türk ve Rus halk masalları oluşturmuştur. Analiz için P N. Boratav tarafından derlenen 21 tekerleme ve 22 Türk masalı içeren ‘Zaman Zaman İçinde’ eseri kullanılmıştır. Rus masalların analizi için Rus halkbilimci, edebiyat eleştirmeni ve tarihçi A. Afanasiev’in ‘Rus Halk Masalları’ derlemesinde 253 masaldan oluşan eser seçilmiştir. Ancak, kitapta bulunan her masalda başlangıç ve bitiş ifadelerin olmamasından dolayı analiz için geleneksel başlangıç formellerle başlayan 25 Rus halk masalı ele alınmıştır. Bu çalışma ile nitel araştırma yöntemleri kullanarak, her iki dilin kalıplaşmış dil birimlerini (kişi adları, ikilemeleri, deyimleri, atasözleri) karşılaştırmalı analiz ederek; bu dil birimlerinin kültürel açıdan benzerliklerini ve farklılıklarını değerlendirmek için amaçlanmıştır. Her iki eser de derleyiciler tarafından kişisel olarak toplanan geniş bir koleksiyonu temsil eder ve bilimsel araştırmalar için Türk ve Rus folklorunun değerini yansıtır niteliktedir.

2. Türk ve Rus Dilinin Söz Varlığında Kalıplaşmış Dil Birimler Üzerine

Dil, bir halkın kültürünü muhafaza eder ve sonraki nesillere aktarır. Bu nedenle dil, kişiliğin, ulusal karakterin, etnik topluluğun, halkın, ulusun oluşumunda çok önemli, hatta belirleyici bir rol oynar. ‘Dilin deyimleri, yani tanımı gereği ulusa özgü olan katman, değerler sistemini, sosyal ahlakı, dünyaya, insanlara ve diğer halklara karşı tutumu saklar’ (Ter-Minasova, 2000, s. 86). Dolayısıyla her toplumun, her kültürün konuşma adabında gelenek hâline gelmiş, yaşam biçimine karşılık gelen, belirli durumlarda telaffuz edilmesi gereken kalıp sözler vardır. Her dilin söz varlığının önemli bir bölümünü oluşturan kalıplaşmış sözler, atasözü, deyim, bilmece, tekerleme, ikileme, özlü söz, klişe, benzetme, slogan gibi bir katman oluşmaktadır. ‘Sözvarlığı içinde yer alan bu öğeler, bir toplumun bireyleri arasındaki ilişkiler sırasında kullanılması adet olan birtakım sözlerdir’ (Aksan, 2021, s. 42). H. Gökdayı, yaşam biçimi, insan ilişkilerinin özellikleri, inançlar, gelenek ve göreneklerle ilgili tüm bilgileri içeren değişmez ifadelerin bir toplumun kültürünü yansıttığına inanmaktadır (Gökdayı, 2023, s. 3). E. Lüle Mert ayrıca, söz varlığının bir toplumun tarihine, yaşam tarzına ve kültürüne ışık tuttuğunu, böylece çevrelerindeki varlıkları ve olayları kendilerine göre adlandırdıklarını ve içselleştirdiklerini vurgulamaktadır. S. Bayraktar’a göre, kalıplaşmış birimleri aynı zamanda sabit bir yapıyla karakterize edilen, kısmi değişime uğrayan ve kültürel yapıyı yansıtan diğer ifadelerle karıştırılabilir (Bayraktar, 2022, s. 28). Bu doğrultuda, atasözleri, deyimler, ikilemeler, bağlaçlar ve sözcük öbekleri birden fazla sözcükten oluşan ve bütün olarak ya da belli bir bölümü oluşturulmuş kalıplaşmış dil birimleri olarak düşünülebilir (Gökdayı, 2023, s. 22).

Gökdayı’nın sınıflandırmasına dayanarak, Türkçede kalıplaşmış birimlerinin ortak yönlere göre şu şekilde sıralanabilir:

- 1) Kalıplaşmış olmak – bir bütün olarak değişmeden kalan ve değişime izin vermeyen bir yapıya sahipler;
- 2) Anlık oluşum içermemek – bu ifadeler iletişim sürecinde hemen oluşmaz, hazır bir biçimde kullanılır. Kalıplaşmış oldukları için dilin sözvarlığında olduğu gibi yer alırlar;

- 3) Tek bir birim olarak işlem görmek – sözcük sayısı ne olursa olsun, bir bütün oluştururlar ve tek bir ifade olarak kullanılırlar;
- 4) Sabit öge dizilimi – sözcüklerin dizilişi hiç değişmeden kalır, bu da yapısal sürekliliği tanımlar;
- 5) Birden fazla sözcük, tek bir anlam – kalıplaşmış bir birim ortak bir anlam ifade eder;
- 6) Üst saymacalık – bu birimler, dilde parça-bütün, neden-sonuç, benzerlik-zıtlık gibi ilişkilere atıfta bulunan yeni ve daha yüksek bir sayısallaştırma düzeyi ortaya çıkarmaktadır;
- 7) Kültür taşıyıcılığı – kalıp birimler, dili konuşan toplumun kültürünü yansıtır (Gökdayı, 2023, s. 53-54).

Türkçede kalıplaşmış dil birimleri terimi atasözleri, deyimler, ikilemeler gibi belirli durumlarda yaygın olarak kullanılan kalıplaşmış birimleri temsil ediyorsa Rusçada ‘kalıplaşmış ifadeler’ (устойчивые выражения) terimi ve deyimler hemen hemen aynı özelliklere sahiptir. Rus dilindeki kalıplaşmış ifadeler grubu, atasözü, deyim, özdeyişler, kalıp sözler, klişe, sloganlar ve diğer kalıp birimlerden oluşur; bunlar için kalıplaşmış birimleri, kalıplaşmış birlikler, deyimlik birlikler, deyimlik ifadeler vb. gibi terimler kullanılmaktadır. Rus dilbiliminde bu kalıplar üzerine temel çalışmalar V. Vinogradov, R. Budagov, A. Babkin, A. Şahmatov, N. Shansky, B. Larin, V. Mokienko, A. Molotkov, V.N. Teliya, V. Gak, T. Lapayeva ve diğerleri tarafından yapılmıştır.

T. Lapayeva’ya göre, çağdaş Rus dilbiliminde ‘kalıplaşmış ifadeler’ (устойчивые сочетания) terimini deyim terimiyle eşanlamlı olarak kullanılır; hem de deyimlik ifadeler de dahil olmak üzere tüm serbest olmayan (biçim) birleşimin evrensel olarak tanımlanır (Lapayeva, 2007, s. 77). A. Reformatsky, ‘kalıplaşmış birimlerin’ (устойчивые единицы) ana kriterini diğer dillere çevrilemezlik olarak ortaya koyarak, tüm sözcükleri terimlere ve deyimlere ayırmıştır. Böylece, kalıplaşmış birimleri, farklı insan gruplarının konuşmalarına, sınıfsal veya mesleki özelliklere, edebi bir akıma veya bireysel bir yazara özgü sözcükler ve sözcük bileşenleridir. Ayrıca bir deyim belirlenir, genellikle çok anlamlı, bireysel (yalnızca belirli bir dile ait), bazen mantıksız, ancak anlamlı bir kelime olduğuna inanıyordu (Reformatskiy, 1996, s. 70). Rusçada ‘deyimlik birimleri’ (фразеологические единицы) V. Vinogradov’un (Vinogradov, 1977, s. 147) geliştirdiği yapısal ve anlamsal sınıflandırılmasına göre, *deyimlik birimler* (birkaç sözcük içeren ve bütünsel anlamı olan ifadeler); *deyimlik birleşenler* (sabit bir anlama sahip olan ancak bütünsel anlamı olmayan sözcük birleşenleri); *deyimlik sözcükler* (birkaç morfemden oluşan ve sabit bir anlama sahip olan sözcükler) ve *deyimlik ifadeler* (en az iki sözcükten oluşan ve bütünsel anlamı olmayan ifadeler) olarak dört ana gruba ayrılmaktadır. Rusçadaki ‘kalıplaşmış dil birimleri’ olarak ortak bir kültürel temelde Rusçayı anadili olarak konuşanlar tarafından tanınabilen deyimlik ifadeler, atasözleri, deyimler, özdeyişler ve kalıp sözcük birleşenleri olarak tanımlanmaktadır. V. Bondarenko’ya göre, tüm kalıplaşmış ifadelerin kalıplaşma, tekrarlanabilirlik ve ifade gücü gibi temel dilsel özellikleridir (Bondarenko, 1995, s. 5). Böylelikle, kalıplaşmış dil birimleri, bir taraftan ulusun kültürünü, geleneklerin vb. özelliklerini temsil ederken, diğer taraftan doğru kullanım için dilsel açıdan özelliklerini bulundurmaktadır.

3. Halk Masallarında Kalıp İfadeler (Başlangıç ve Bitiş Formelleri)

Başlangıç ve bitiş ifadeleri masalın belirgin özelliğini oluşturmaktadır. Masalın başında ve sonunda kullanılan kalıplaşmış birimlerin (tekerlemeler, giriş ve sonuç formelleri, başlangıç ve bitiş formelleri) belli bir görevi vardır. Başlangıç, dinleyiciyi masalın büyüdü dünyasına taşıyan bir tür imgesel unsurdur. Her iki ulusa ait masalların başında ve sonunda yer alan kalıp ifadeler, dinleyicileri masala hazırlamak için, masalın gerçek olmadığını, eğlence ve ders verme ile birlikte bir uyarı sunduğunu belirtmek için kullanılır (Boratav, 2013, s. 86). M. Eren'e göre 'masalların bir kısmında dinleyicilere huzur, emniyet, mutluluk dilekleri iletilir' (Eren, 2017, s. 369).

Masalın zamanı, geçmişe ait olsa da tarihsel süreçte belirli bir yerleşmenin en ufak bir ipucunu dahi taşımaz. Başlangıcı duyan her dinleyici, anlatının bir masal olduğunu hemen kavrar. Genellikle Türk ve Rus masallarının içerikleri benzerdir, ancak biçimleri oldukça farklıdır. S. Sakaoğlu, Türk masallarında kullanılan başlangıç ifadelerini (Sakaoğlu, 2010, s. 58-59) başlangıç (giriş) formelleri olarak adlandırıp, **Sade Başlangıç Formelleri** ve **Tekerlemeli Başlangıç (Giriş) Formelleri** olmak üzere iki gruba ayırır. Böylece, Türk masallarının ilk satırlarında temel anlamı okuyucuyu eski zamana taşımayı amaçlayan hem kısa hem de uzun başlangıç formları mevcuttur:

'Bir varmış, bir yokmuş ...' (Boratav, 2009, s. 109).
'Bir varmış, bir yokmuş. Evvel zaman içinde, kalbur saman içinde ...' (Boratav, 2009, s. 114).
'Bir varmış, bir yokmuş... Evvel zaman içinde, kalbur saman içinde, deve tellal iken, pire berber iken, ben babamın beşiğini tıngır mıngır sallan iken ... Var varanın, sür sürenin, destursuz bağa girenin hali budur, heyyyyy ...' (Boratav, 2009, s. 136).

Rus masallarında kısaltılmış veya genişletilmiş formellerin kullanımı masal anlatıcısına ve alışkanlığa, izleyicinin ruh haline veya belirli bir etki elde etme arzusuna bağlıdır. Propp, bu tekerlemeleri 'giriş' ve 'sonuç' formelli olarak adlandırıp, gerçeklikle bilinen bir ilişkinin göstergeleri olduğunu belirtmiştir. 'Giriş formelleri' masalı gerçek zaman ve gerçek mekân alanından çıkarır, 'sonuç formellerinin' ise incelenmesi geniş bir karşılaştırmalı tarihsel analiz çerçevesinde yapılması gerekmektedir (Propp, 2000, s. 225). N. Gerasimova'ya göre Rus masalının başlangıç formelleri küçük karakterlerin varlığıyla karakterize edilir. Bir Rus masalının başlangıcında, ana karakter çok nadir çoğu zaman kahramanın ebeveynleridir ortaya çıkar (Gerasimova, 2012, s. 21). Rusça başlangıç formellerinin özelliği, mekâna, eylem yerine olan çekiciliktir. Ayrıca başlangıç formelindeki fiillerin varlığı masalın dinamizmini gösterir.

Kaynak Metin	Sözcüğü sözcüğüne Türkçe çevirisi
Летала сова – весёлая голова; вот она летала-летала и села, да	Bir baykuş, neşeli kafa, uçuyormuş; işte uçmuş-uçmuş

<i>хвостиком повертела, да по сторонам посмотрела и опять полетела; летала-летала и села, хвостиком повертела, да по сторонам посмотрела... Это присказка, сказка вся впереди (Afanasyev, s. 41).</i>	<i>ve dala konmuş, kuyruğunu sallamış ve etrafına bakmış ve tekrar uçmuş; uçmuş-uçmuş ve konmuş, kuyruğunu sallamış ve etrafına bakmış... Bu masal girişi, masalın tamamı ileride.</i>
<i>В некоем царстве, не в нашем государстве (Afanasyev, s. 216);</i>	<i>Bir çarlıkta, bizim olmayan devlette;</i>
<i>Жили-были (Afanasyev, s. 309);</i>	<i>Bir zamanlar yaşamış;</i>
<i>В некотором царстве, в некотором государстве (Afanasyev, s. 430);</i>	<i>Bir çarlıkta, bir devlette.</i>

Rus halk masallarının *в некотором царстве, за тридевять земель, в тридесятом государстве* ("bir krallıkta, üç dokuz (çok uzaktaki) diyarların ötesinde – üç onu (çok uzaktaki) bir devlette"⁵) başlangıç cümlesindeki "üç dokuz" (*тридевять*) veya "üç onu" (*тридесять*) gibi gizemli rakamlı ifadeleri, üç kere dokuz'ar ritmik saymayla yirmi yedi, üç kere on'ar ritmik saymayla otuz olduğunu belirtmektedirler. "Masallarda: çok uzak [eski sayımına göre dokuzlarla yirmi yedinci, onlarla otuzuncu]" (Ojegov, 1989, s. 89). 'Üç dokuz', 'üç on' ifadesi Rus halk masalında kullanılan kalıp ifadesidir. Propp'a göre, Rus masalı gerçek ve büyülü iki masal diyarının varlığı üzerine kurulmuştur. Tüm dünyevi yasaların ortadan kalktığı ve başka yasaların hüküm sürdüğü bu gerçek dışı dünya çok uzaktadır, ancak büyülü araçların (konuşan kartal, uçan halı, hava gemisi vb.) yardımıyla ulaşılabilir olduğu yerdire (Propp, 2000, s. 216). Böylece başta Rus masallarında, şimdi ise çağdaş Rusçada kalıplaşmış ifadeleri olup olay yerlerinin ve seyahatlerin uzaklığını bildirmek için kullanılır.

Masalın sonunda anlatıcı, masalı bitirmek, dinleyiciyi hayal dünyasından gerçek dünyaya döndürmek, herkesin mutlu bir sonuca varmış olduğunu belirtmek ve herkese mutluluk dilemek için bitiş sözleri kullanır. Bu durumda bitiş formelleri hem anlatıcının ustalığını gösterir hem de dinleyicinin dikkatini çekmek gibi önemli bir özelliği taşımaktadır. Türk masallarında kullanılan bitiş formelleri dört ana gruba ayrılmaktadır. Bunlar: 1) Çıplak Bitiş (kısa ve basit bitişleri); 2) Devam Eden (İleriye Giden) Bitiş Formelleri; 3) Özetleyen Bitiş Formelleri ve 4) Şahsi Bitiş Formelleridir (Sakaoğlu, 2010, s. 62-65). Türk halk masallarında kullanılan bitiş formellerinin arasında yiyip içmekle, muradına ermekle, safa sürmekle, selamete ermekle, kırk gün kırk gece düğün yapmakla, katır-satır seçimiyle, anlatıcının kendisine veya dinleyicilerine iyi dileklerde bulunmasıyla ilgili bitiş formelleri de gözlenmektedir (Sakaoğlu, 2010, s. 63-65).

'Onlar da muratlarına ererler' (Boratav, 2009, s. 108);

⁵ Rus kültürdeki imgeleri göstermek amacıyla sözcüğü sözcüğüne çeviri türüne başvurulmuştur.

'Gökten üç elma düştü, biri benim ağızıma, biri masal söyleyenin ağızına'; 'biri de Korkut'un annesine...' (Boratav, 2009, s. 127);
'Yemiş, içmiş, muratlarına ermişler'; (Boratav, 2009, s. 147);
'Gökten portakal indi; onu bana, onu masal söyleyene'; (Boratav, 2009, s. 208);
'Onlar geldi geçti, yedi içti, yere göçtü. Biz de yiyelim içelim, kerevetine çıkalım' (Boratav, 2009, s. 242).

Rus masallarında bitiş formelleri birkaç türe bölünmektedir: 1) karakterlerin varlığına ilişkin son formeller; 2) masalın sonuna odaklanan formeller; 3) masal anlatıcısının ödüllendirilmesine ilişkin formeller; 4) kutlama, ziyafet formelleridir.

Kaynak Metin	Sözcüğü sözcüğüne Türkçe çevirisi
1) На тех пирах и я бывал, мед-вино пивал; сколько ни пил – только усы обмочил (Afanasyev, s. 159).	Ben de o ziyafetlerde bulundum, şarap içtim, ne kadar içtiysem – sadece bıyıklarımı ıslattım.
2) Вот вам сказка, а мне бубликов связка (Afanasyev, s. 162);	İşte size masal, bana ise bir sürü simit ⁶ ;
3) Стал жить-поживать, добра наживать (Afanasyev, s. 194); И стали они жить-поживать, век доживать (Afanasyev, s. 308).	Yaşaya yaşamaya, servet kazanmaya başlamış; Ve yaşaya yaşamaya, asırlarını tamamlamaya başlamışlar.
4) На той свадьбе и я был, мед-вино пил, по усам текло, во рту не было" (Afanasyev, s. 264); Тут и сказке конец (Afanasyev: 312).	Ben de o düğünde bulundum, bal şarap içtim; bıyıklarımдан aktı, ağızımda yoktu; İşte burada masalın sonu;

Bazı Rus masalların sonunda anlatıcı masaldan çıkardığı anlamı da özetler:

Так и выходит, что правдою-то жить лучше, чем кривдою (Afanasyev, s. 69).	Demek ki yalandan gerçekle (hakikatle) yaşamak daha iyidir.
---	---

⁶ Связка бубликов – Rusya'ya özgü ipe dizilmiş sert simit çeşidi.

Hem Türk hem de Rus halk masallarında, amacı anlatılan masala giriş yapmak ve sonuçlandırmak olan başlangıç ve bitiş formellerinin varlığı görülmektedir. Hem Türk hem de Rus masallarında başta ve sonunda kullanılan bu kalıp ifadeler; masalların uydurma, hayal ürünü olduğunu ifade etmek için kullanılsa da hem içerik hem de biçim bağlamında birbirinden farklıdır. Rus masalların başlangıç formellerinde zamandan önce mekâna dikkat çekilmektedir; bitiş formellerinde de mutluluğa ve saadete varıldığı aktarılır. Türk masallarında ise mekândan önce zaman vurgusu yapılır. Bu nedenle evlilik hayatı mutlaka yaşlılığa kadar sürer, herkes muratlarına erer, refah döneminin başladığı da vurgulanır. Analiz, hem Türk hem de Rus masallarında başlangıç ve bitiş formellerinin doğal olarak değişken olduğunu göstermiştir ki bu da geleneğin doğal bir varoluş biçimidir.

4. Türk ve Rus Halk Masallarının Bazı Kalıplaşmış Dil Birimlerinin İncelenmesi

Dil, belirli bir ulusun kültürel mirasını oluşturur. İnsanlar ahlak ve geleneklerle birlikte hareket eder. Dil denilen düzen insanın gözüdür, beynidir, düşüncesidir, ruhudur (Aksan, 1990, s. 13) Dil aracılığıyla, insan yaşam tezahürünün, düşüncelerinin, ruhunun her türlü bütünlüğünü aktarır. Folklor ise insan varoluşunun neredeyse tüm olaylarını kaydeder ve bunları çeşitli araçlarla tanımlar.

Folklor metinlerindeki zengin dil kalıpları, halkların millî kültürünün yapılandırılmasına izin veren kaynaktır. Nesilden nesile aktarılan masallar, ulusal özgünlükle birlikte, kalıplaşmış dil birimler (özel isimler, ikilemeler, atasözleri ve deyimler, kalıp sözler) nedeniyle belirli bir üslup kazanmıştır. Kültürün en önemli unsuru olan dil yardımıyla masal, tipik imgeleri, halkın dünya görüşünü, farklı bakış açılarını ve toplumun tarihini yansıtmıştır. B. Baş, masalda kullanılan ‘her söz unsurunu, yeşerdiği toplumdaki yaşam dünyasının izdüşümü, toplumun evrene bakışının genelleyici süzümü’ (Baş, 2012, s. 126) olarak tanımlar. A. T. Sinan, bu yapıları halkın genel estetik zevkinin ürünü olarak adlandırıp, dilin başvurduğu önemli söz varlıkları olduğunu vurgular (Sinan, 2015, s. 21).

Masallar, millî kültür değerlerinin önemli özelliklerini temsil eden dilsel bileşenler yönünden oldukça zengindir. Masallarda anlatıyı aktaran sözcüklerin yanı sıra toplumun maddi ve manevi kültürünü ön plana çıkaran kişi adları, deyimler, atasözleri, ikilemeler, kalıp sözler gibi çeşitli kalıplaşmış dil birimleri de kullanılır. Ancak anlatının dil unsurlarının ve mecazlarının derinlemesine inceleme analizi kapsar, her masalın en belirgin özelliği olan anlatıcının anlatım özelliklerine bağlıdır.

4.1. İkilemeler

Masallar, ikilemelerin kullanımı açısından oldukça zengindir. Masalda anlatımı güçlendirmek, pekiştirmek, abartma anlamını katmak, anlamı çoğaltmak ve güçlendirmek için ikilemelerin her türü rahatlıkla kullanılır. Türkçede ikilemeler, ‘ilk yazılı belgeleri olan Orhun Yazıtları’ndan itibaren gerek yazılı gerekse sözlü edebiyatta var olan ikilemeler tarih boyunca önemini korumuş ve sürekli gelişip yaygınlık kazanmıştır’ (Yücel Çetin & Cin Şeker, 2022, s. 110). D. Aksan’a (Aksan, 1990, s. 59) göre birçok dilde var olan ikilemeler, Türkçedeki gibi olağanüstü güçlü, aktif ve etkileyici bir şekilde kullanılmaktadır. V. Hatiboğlu (Hatiboğlu, 1981, s. 62), yerinde kullanılan ikilemelerin; ses uyumu ve ses benzerliğine dayandığından, Türkçede anlamın gücü, anlatım zenginliği, uyum ile birleşen müzikal esinti, ahenk sağladığını belirtir.

1) Adlardan ikileme

Çöpçü möpçü, kızımı alacağız (Boratav, s.168); **Ana baba** sevinçlerinden çıldırdılar... (Boratav, s. 180); **Haydi çocuklarım** evinize gidin, ne kadar yemek kazanları varsa, **taş toprak** doldurun, **tabakları çanakları** kırın (Boratav, 2009, s. 188); ... yeniden kırk gün kırk gece **toy düğün** olmuş (Boratav, 2009, s. 197); Kendisi de, güzel **düğün dernek**, Mehmet Ağa ile evlenmiş, oturmuş (Boratav, 2009, s. 212); **devlet millet** sayesinde adam oldu (Boratav, 2009, s.241).

2) Sıfatlardan ikileme

Ortada çeşit çeşit yemekler (s. 211); **Bütün delikanlılar bir bir** denemişler ... (s.122); **Bey-oğlu gelir, bakar ki ak pak** karısının yerine **kara kuru** bir halayık eskisi ... (s. 106); **Padişah renk renk** güzel meyveleri görünce ... (s.229); **Ağabeyleri üçer dörder** çocuk sahibi olmuşlar (s.232).

3) Belirteç ve belirteç görevindeki sözcüklerden ikileme

Tabakla bıçak tıngır mungır gelirler (Boratav, 2009:157); **İçer içmez** de geyik olur (s.104); **Kızcağız ağlaya ağlaya** yollara düşmüş (s.137); **Gele gele** bakmış ki küçücük bir kulübe (s.137); **Mehmet Ağa korka korka** eve girmiş (s. 210); **Çocuklar hem giderler, hem de dönüp dönüp** arkalarına bakarlar (s. 104); **Akşam üstü odasına güle güle** girermiş, **sabahleyin ağlaya ağlaya** çıkarmış (s.119); **Artık iki kardeş sarmaş dolaş** olmuşlar (s.112); ... **başlar karnının içinden çağıl çağıl** bir ses gelmeye (s.115); **Az sonra Dev-Karısı çıkmış gelmiş, homurdana homurdana** (s.113); **Karnı da büyümüş, içi lombur lombur** edermiş (s.115); **Şöyle bir köşeye süklüm püklüm** oturuyor (s.124); **Bey-oğlu yine at üstünde hopur hopur**, bahçenin önüne gelir (s.130); **O sırada sular da gümbür gümbür** akmaya başlar (s.142); ... **kapılar kendi kendine, şangır şangır** açılmış (s.149); **Pabucu giyer ki, tupa tıp** ayağına göre (s.160); **Evine gelir, bakar ki herkes mahzun mahzun** duruyor (s. 184); **O vakit anası babası kıza, dervişin dediklerini bir bir** anlatırlar (s. 180); **Hamamcı derin derin** düşünmüş de ... (s. 193); **Kız bu koca sarayı hayran hayran** seyre dalmış (s. 192); **Kız odaları birer birer** açarak sarayı dolaşmayı başlamış (s. 192); ... **hayvanlar onu parça parça** etmişler (s. 197); **En sonunda Dünya Güzeli de saçlarını sürüye sürüye** tam gireceği sırada **Nalinci Mehmet Ağa kızın bileğine yapışmış** (s. 211); ... **bebek ortada şıkır şıkır** oynamaya başlamış (s. 201); ... **boynunda bir gerdanlık yalap yalap** yanyor (s. 206); ... **onu bulmak için diyar diyar** dolaştığını anlatmış... (s.218); **Böyle böyle** yirmi beş, otuz gün geçmiş (s. 199); **Çocuk korkar, bağıra bağıra** kaçır (s.223); **Siz hepiniz üst üste** çıkın (s.224); ... **herkes akın akın** Padişahın sarayına gidiyor (s.225); **çar naçar** razı olur (s.229); **Devler uyur uyumaz** yatağından kalkıyor... (s.235);... **tıkır tıkır** bir şey oldu... (s.235); **gide gide** bir memlekete varıyorlar (s.239).

4) Eylemlerden ikileme

... **kızını süsler püsler**, başına ipek poşuyu örter (s.133); ... **kim olursa olsun** ... (s.215); **ne yap yap** ... (s.227); **nereyse öldü ölecek** ... (s.227), **buldu buldu** da kötü atı seçti ... (s.228); **at yükseli yükselir** de silkiniverir (s.228).

5) Ünelemlerden ikileme

Hay hay, oğlum, istediğin atı al (s.228); ...leylek yavruları, lak lak, kıyamet koparıyorlar (s.239); "Hele hele, bir arayın" (s. 126).

Rus dilbiliminde ikilemeler için Latince kökenli ‘редупликация’ teriminin hâlâ net bir tanımı yoktur. Bilimsel çalışmalarda tekrar kelimeler (слова-повторы), ikileme (удвоение), tekrarlar (повторы), ikili sözcükler (словные удвоение), çift kelimeler (парные слова) gibi terimler kullanılmaktadır. Dilbilim Ansiklopedik Sözlüğe göre, ikileme – ilk hecenin ya da tüm kökün ikiye katlanmasından oluşan bir ses olgusudur (LAS, 2024). Reformatsky’ye göre, ikileme ses bileşiminde kökün, tabanın veya tüm sözcüğün tamamen veya kısmen tekrarlanmasından oluşur (Reformatsky, 1996, s. 153). Rusçada ikilemenin ilk kısmı ‘reduplikant’, ikinci kısmı ise ‘reduplikator’ olarak adlandırılmaktadır. O. Kryuçkova’ya göre, Rusçadaki ikili oluşumlar bir özelliğin yoğunluğu, belirsizliği, olumsuz değerlendirmeyi, ikna ediciliği gibi farklı anlamların işlevsel ve anlamsal yükler taşır, dil oyunu aracı olarak kullanılır (Kryuçkova, 2004, s. 69).

Rus halk masallarında ikilemeler metne anlamsal bir yük kazandırarak sürecin niteliğini, yoğunluğu, süresini, nihai sonucu gibi birçok özelliğini ortaya çıkarır. Ancak Türkçeye nazaran Rus masallarında ikilemelerin kullanımı daha azdır. Sözcük türü bakımından Rus masallarında çoğunlukla **adlardan** ikilemeler kullanılır:

Kaynak Metin	Sözcüğü sözcüğüne Türkçe çevirisi
<i>Старая хлеб-соль забывается», – отвечал бирюк (Afanasyev, 2018, s. 22);</i>	<i>Kurt, 'Eski ekmek tuz unutuluyor,' diye yanıtladı;</i>
<i>Я там была, мед-вино пила, по губам стекло в рот не попало (Afanasyev, 2018, s. 25);</i>	<i>Ben de oradaydım, şarap-bal içtim, dudaklarımdan aktı, ağzıma girmedi;</i>
<i>Отчего она так нехороша умом-разумом? (Afanasyev, 2018, s. 74);</i>	<i>Neden akıl-fikir olarak bu kadar fenadır?</i>
<i>Налетели гуси-лебеди, подхватили мальчика, унесли на крылышках (Afanasyev, 2018, s. 62);</i>	<i>Kazlar, kuğular süzülerek gelip çocuğu alıp kanatlarında götürdüler;</i>
<i>Няньки-маньки тотчас принесли рубаишку самой лучшей работы (Afanasyev, 2018, s. 257);</i>	<i>Bakıcılar makıcılar hemencecik en iyi işçiliğe sahip gömlek getirdiler;</i>
<i>Едучи путем-дорогою, близко ли далеко ли, низко ли высоко ли сказка сказывается, да не скоро дело делается ... (Afanasyev, 2018, s.141).</i>	<i>Masal, yakına ya da ırağa, alçağa ya da yükseğe yol yol gidilerek anlatılır ama iş çabbitmez ...</i>

Fiillerden ikilemeler:

Kaynak Metin	Sözcüğü sözcüğüne Türkçe çevirisi
<i>рвали-рвали, видят, что одна ишкура да солома ... (Afanasyev, 2018, s. 14);</i>	<i>Yırtmışlar yırtmışlar, sadece deri ve saman olduğunu görüyorlar;</i>
<i>Жили-были лиса да заяц (Afanasyev, 2018, s. 15);</i>	<i>Bir zamanlar bir tilki ve tavşan yaşarmış;</i>
<i>Она взяла у мужика мешок и пошла; несла-несла и думает ... (Afanasyev, 2018, s. 21);</i>	<i>Adamdan çuvalını almış ve yola düşmüş; taşıyormuş taşıyormuş ve düşünüyormuş;</i>
<i>Собака подумала-подумала и сказала... (Afanasyev, 2018, s. 22);</i>	<i>Köpek düşünmüş düşünmüş ve demiş;</i>
<i>Или-или по лесу ... (Afanasyev, 2018, s. 24);</i>	<i>Ormanda yürümüşler yürümüşler;</i>
<i>Боров прыгнул-перепрыгнул ... (Afanasyev, 2018, s. 24);</i>	<i>Domuz zıplamış üzerinden atlamış;</i>
<i>тянет-потянет, вытянуть не может! (Afanasyev, 2018, s. 47);</i>	<i>Çekiyor çekiyor, çıkaramıyor!</i>
<i>Ездил-ездил, не нашёл ни дома ... (Afanasyev, 2018, s. 75);</i>	<i>Dolaşmış dolaşmış, ne evini ... bulmuş ...</i>
<i>Ивашко ... сел на орла и полетел, летел-летел, ... (Afanasyev, 2018, s. 77);</i>	<i>Ivaşko ... bir kartalın üzerine binmiş ve uçmaya başlamış, uçmuş uçmuş ...</i>
<i>меня накормили-напоили, ... (Afanasyev, 2018, s. 185).</i>	<i>Bana yedirmiş içirmişler, ...</i>
<i>уж она плясала-плясала, вертелась-вертелась – всем на диво! (Afanasyev, 2018, s. 258);</i>	<i>O oynamış oynamış, sağa sola dönmüş dönmüş – herkesi hayran bırakmış!</i>

Zarflardan ikilemeler:

Kaynak Metin	Sözcüğü sözcüğüne Türkçe çevirisi
<i>Лиса с овцой тотчас убежали от него подобру-поздорову (Afanasyev, 2018, s. 23);</i>	<i>Tilkiyle koyun hemen ondan sağ salim kaçmışlar;</i>

... всего-навсего одна рыбка попалась ... (Afanasyev, 2018, s. 42);	... hepi topu bir balık yakalanmış ...;
... была хороша-расхороша! (Afanasyev, 2018, s. 74);	... güzel mi güzeldi!
... мало-помалу речи сии дошли до самого короля (Afanasyev, 2018, s. 134).	... yavaş yavaş bu konuşmalar kralın kendisine kadar ulaşmış.
... баню жарко-разжарко натопила ... (Afanasyev, 2018, s. 148);	... hamamı sıcak, sımsıcak ısıtmış

Ünlemlerden ikilemeler:

Кайнак Метин	Сөзцүгү сөзцүгүнө Түркче чөвириси
Ну-ну , поворачивайся! (Afanasyev, 2018, s. 44).	Hadi hadi , dön!

Masallarda nadir de olsa **ses benzerliği olan ikilemeler** kullanılır:

Кайнак Метин	Сөзцүгү сөзцүгүнө Түркче чөвириси
Ква-ква! –говорит лягушка (Afanasyev, 2018, s. 186)	Vırak vırak! – demiş kurbağa.

Çalışmanın ilk aşamasında masallardaki tüm ikilemeler tespit edildikten sonra, sözcük türü bağlamında sınıflandırılmıştır. Elde edilen sonuçlara göre, masallarda en çok zarf şeklinde ikilemeler kullanıldığı tespit edilmiştir. Toplamda, 21 Türk masalında 57 ikileme, 25 Rus masalında ise 25 ikileme bulunduğu ortaya çıkmıştır. Çalışmanın bulgularına göre, Türk masallarındaki ikilemeler iki kat daha sık kullanıldığını göstermiştir. Türk masallarındaki belirteç ve belirteç görevindeki sözcüklerden ikilemeler kullanılırken, Rus masallarında ise en çok fiil ve zarflardan ikilemeler kullanılmıştır. Türkçede olduğu gibi Rusçada da ikilemelerin, güçlendirme, pekiştirme anlamında kullanıldığı ve dilin ulusal zenginliğini yansıttığı sonucuna ulaşılmıştır. Her iki dilde ikilemelerin anlamsal yükü aynıdır. İkilemelerin ayırt edici bir özelliği yazılışlarıdır: Türkçede ikilemeler ayrı yazılır, Rusçada tekrar sözcüklerin arasına tire konulur. Ayrıca Rusçada ikilemelerin ('*ekmek ve tuz*' (хлеб-соль), '*kazlar, kuğular*' (гуси-лебеди) millî geleneklerin, yaşamın özelliklerini ve millî kültürün yansması üzere anlamları içerdiği gözlemlenmiştir.

4.2. Deyimler

Deyim, 'genellikle gerçek anlamından az çok ayrı, kendine özgü bir anlam taşıyan kalıplaşmış söz öbeği, tabir' ifadesiyle tanımlanmıştır (TS, s. 651). A. Sinan, deyimleri; en az iki kelimededen oluşan yani az sayıda kelimeye dayanan çarpıcı ifadeler olarak değerlendirmektedir (Sinan, 2015, s. 83). Halk folklorunun kalıplaşmış bir unsuru olan deyimler, ait oldukları ulusun hayatlarını, karakterini, kültürünü daha iyi anlamamızı sağlar ve halkın düşünce biçimini yansıtır. İnsanoğlu, gergin olduğu durumlarda, bir kişiyi eleştirirken, öç almak istediğinde, bir hava oluşturmaya çalıştığında dilin olanaklarını kullanarak, dilin yaratıcı doğasını ortaya çıkararak eğlenceli bir hâle dönüştürmeye çalışır (Aksan, 1990, s. 130). Ayrıca hem atasözlerinin hem de deyimlerin doğru ve uygun kullanımı, konuşmaya veya anlatı metnine eşsiz bir özgünlük ve özel bir ifade kazandırır. Taranan masallarda tüm deyimler anlam açısından ele alınmış ve incelenmiştir. Türk masallarında geçen deyimlerde ilk sırada *baş, göz, el, ayak, dil, kulak* gibi organ isimlerinin sıklıkla kullandığını tespit edilmiştir. Türk masallarında baş sözcüğü içeren deyimler:

başının etini yemiş (s.103), baş üstüne (s.137), aklı başından gider (s.144), başından geçenleri (s.192), başını alıp yürümüş (s.194), başını almış gitmiş (s. 234), bir baştan bir başa (s.207)) anlamında.

Göz sözcüğü olan deyimler de kahramanların düşünceli, becerikli, tedbirli olduğunu açıklamak için kullanılmıştır:

göz alabildiğine (s.204), göz gezdirmek (s.159), gözden nihan olur (s.141), gözün arkada kalmasın (s.229), gözünü de kırpmamış (s.210)

Deyimlerde «burun, göz, el, ayak ... gibi organların ve vücutla ilgili öteki adların özellikle biçim benzerliği dolayısıyla doğadaki varlıkları anlatmak üzere kullanılması, bu adlarda çok anlamlılığa yol açar» (Aksan, 1971, s. 78-79). Genel olarak, Türkçede deyimler zamanı, saati, sürekliliği anlatmak için kullanılır:

iki gözü iki çeşme (s.117), gece gündüz (s.128), karanlık basınca (s.137), sabahı ederler (s.220), sular kararınca (s.204).

Türkçe deyimlerin ayrıca abartma anlamını kattığını dikkatimizi çekmiştir:

deliye döner (s.140), ödü patladı (s.150), tir tir titremek (s.149), zangır zangır titremek (s.149), yer yerinden kopuyor (s.208), ortalığı altüst edin (s.188), çok değerli – paha biçimezler (s.142).

Deyimler, Rus folklorunun temel ve yaygın unsurudur. Deyimsel ifadeler, bir yandan toplumda tam teşekküllü iletişim sağlayan dilsel bir araçtır, diğer yandan ulusal kültür, gelenekler, insanların gelenekleri, günlük yaşamın detayları, tarihi olayları gibi ulusal ve kültürel dünya vizyonunu yansıtan kalıplaşmış ifadeler, benzersiz bir dilsel olgudur (Basko, 2016, s. 39). A. Reformatsky'e göre, farklı insan gruplarının konuşmalarına, sınıfsal veya mesleki gruplara, bir edebi akıma veya bireysel bir yazara özgü sözcükler ve sözcük birleşimleri deyim olarak adlandırılabilir (Reformatsky, 1996, s. 131-132). Rus dilbiliminde F. Fortunatov, A. Şahmatov, V. Vinogradov, N. Şansky, V. Teliya, V. Mokiyeenko, V. Zimin gibi Rus deyimbilimcilerin çalışmaları temel olarak kabul edilmektedir. V. Teliya'ya göre, karakteristik özelliklere bakılmaksızın, sözcüklerin tüm kalıplaşmış birleşimleri deyimbilimin konusunu oluşturur. Rusçada deyimler en belirgin özellikler arasında: iki veya daha fazla sözcükten oluşması; içindeki sözcükleri yeniden

düzenleyememesi; tamamı bir cümlenin bir üyesi olması; eşanlamlısı ile değiştirilebilmesidir.

Türk masallarında olduğu gibi, Rus masallarında da deyimlerin varlığı oldukça fazladır. El, ayaklar, gözler, kulak gibi organlara yer veren deyimler, Rus masallarında yaygın olarak bulunmaktadır:

сидела сложа руки (ellerini bağlayarak oturdu) (c.58), глаза разгорелись (gözleri parladı) (c. 163), пошли куда глаза глядят (gözleri görebildiği yere kadar gitmiş) (c. 172), взял в свои руки (kendini ellerine almış) (c. 188), отдал деньги за руки (parasını ellerine vermişler) (c.238), в руки дался (ellerine geçmiş) (c. 243), на руку пала (ellerine düşmüş) (c. 255), руки у нее отваливаются(elleri kopuyor) (c.281), руки сложил (ellerini bağlamış) (c. 303), у самих есть руки (kendilerin elleri var) (c.312), отдаем ему на руки (ellerine veriyor) (c.328), еле ноги тащут (zar zor yürüyor) (c.503), и ноги не держат (ayakları tutmuyor)(c.504), давай бог ноги (koş Allah koş) (c. 513), еле на ноги поднялся (zar zor ayağa kalkmış) (c. 42), до пятой ноги (beşinci ayağa kadar)(c. 47), упала ей в ноги (ayaklarına kapandı)(c. 75), едва ноги переставляет (ayaklarını zor hareket ettiriyor)(c. 137), ноги отымаются (ayakları hisetmiyor) (c. 187), ноги так и подгибаются (dizleri adeta kırılıyor) (c. 222).

4.3. Atasözleri

Dilin diğer kalıplaşmış ifadelerinden biri de atasözleridir. Uzun yıllar boyunca bu sözler, bir dizi maddi manevi davranış kurallarının oluşmasında büyük bir etkiye sahip olmuştur. Ancak P. Boratav'a göre bir atasözünün kullanılmasının belirli bir nedeni olmalıdır (Boratav, 2013, s. 137). Zihniyet, insan düşünce ve davranışlarında belirttiğinden dolayı, ulusal dile kelime ve dil bilgisi düzeyinde yansır. Yani millî kültürü söze ve eyleme dönüştüren, koruyan, muhafaza eden ve nesilden nesile aktaran ulusal dil ve düşüncedir. Bu sebepten atasözü tıpkı masal gibi hayattaki görüşleri ve tavsiyeleri belirtmek amacıyla kullanılır, az sözle öz hükümler ortaya koyma mantığıyla örtüşür (Baş, 2012, s. 113). Onlar asla kötülüğü öğretmezler, makul tavsiyeler verirler, insanların zayıflıklarıyla dalga geçerler ve halkın bilgeliğinin taşıyıcılarıdır (Glazunova, 2016, s. 76). D. Aksan'a (Aksan, 1990, s. 140) göre belirli durumlarda kullandığımız duygusal, mantıksal ve gündelik ifadeler nesilden nesile aktarılan atasözleri bazen farklı kültürlerle yakınlık gösterir, bazen de aralarında değişiklik yansır.

Türk halk masallarında, Türklerin yaşam boyunca edindiği deneyimlerini yansıtan atasözleri, deyimlerin aksine daha az bulunur. İncelediğimiz Türk masallarında en sık kullanılan *Bir varmış, bir yokmuş* (Boratav:191) atasözü aynı zamanda masalların giriş tekerlemesidir. Türk masalların ilk cümlesi '*Bir varmış, bir yokmuş*' aslında her şeyin bir masalda olduğu gibi geçici, dünya hayatının anlık bir hayat olduğunu, bir an gibi gelip geçtiğini anlatır. '*Şimdi var olanın az sonra da var olacağını garantisi yoktur*' (Aksu, Akalın, & Toparlı, 2022, s. 174).

'*Sabırın sonu selamettir*' (Boratav, 2009, s. 208) atasözünün anlamı, karşılaştığı zorlukların üstesinden gelmek için sabırla mücadele eden kişinin sonunda başarıya ulaşacağını ifade eder. '*Sabretmesini bilen kişi olmayacak, yapılmıyacak gibi görünen işlerde bile başarı kazanır*' (Aksu, Akalın, & Toparlı, 2022, s. 426).

Bir diğer 'Yolcu yolunda gerek' (Boratav, 2009, s. 226) atasözü, seyahat edecek olan bir kimsenin, birtakım sebepler yüzünden zaman kaybetmemesi, en kısa sürede yola çıkması gerektiğini tavsiye eder. Tedarikli olup, '1. Zaman kaybetmeden tola devam edilmelidir. 2. Herkesin elindeki işini en kısa zamanda bitirmek için gayret göstermelidir' (Aksu, Akalın, & Toparlı, 2022, s. 498).

'Yazılan bozulmaz' (Boratav, 2009, s. 199) aslında 'Takdirle yazılan tedbirle bozulmaz' Türkçe atasözü, 'Allah'ın takdirini kimse bozamaz ve değiştiremez' (Aksu, Akalın, & Toparlı, 2022, s. 490). İnsan hayatı ya da işi için hangi önlemleri aldığı önemli değil, kendi kaderini değiştiremez anlamında kullanılır.

Verilen örneklerle dayanarak, atasözlerinde Türklerin ulusal karakterinin sadece halkın asırlık bilgeliği değil, kadere, kutsal kitaba olan inançla açıkça ifade edildiğini tespit edilmektedir. Türk insanların karakterinin dayanıklılığı sabrına yansır.

Deyimler gibi, atasözleri de Rus folklorunun yaygın bir türünü temsil eder ve deyimbiliminin bir parçasıdır. Dal'in sözlüğünde atasözü – halk bilgeliğinin bir özetidir, insanın ağlama ve ağlatmadır, sevinç ve neşedir, keder ve tesellidir; halkın zihninin rengidir ve gerçeğidir, 'kimse tarafından yargılanmayan bir tür yargı kitabıdır' (Dal, 1863, s. 110). A. Afanasyev'e göre, atasözleri biçimleri gereği değişime maruz kalmazlar ve bu nedenle köklü görüşlerin bir anıtları, ataların bilgeliğinin ana kaynağı, hafızanın koruyucusu ve insan deneyiminin aktarım aracıdır (Afanasyev, 1996, s. 15). Deyimler hem cümleler hem de sözcük birleşimleri ile temsil edilebilirken, atasözleri her zaman bir cümle yapısına sahiptir.

Rus masallarında atasözlerinin kullanımı oldukça sık görülür. Masal bağlamında, buldukları yere bağlı olarak çeşitli işlevleri yerine getirirler. Böylece, bir masalın başında, ortasında veya sonunda karşılaşılan atasözleri, kahramanlarının eylemlerini, duygusal durumlarını, davranışlarını açıklamaya yardımcı olur.

Rusçada *От смерти (судьбы) не уйдешь* (Afanasyev, 2019, s. 373) 'Kaderden kaçamazsın' atasözünün karşılığıdır. 'Kaderde varsa görülür – insanın kaderi değiştirilemez. Kişi alınma ne yazılmışsa onu yaşar' (Aksu, Akalın, & Toparlı, 2022, s. 334). Hıristiyan bir ulus olan Rus halkı kadere ve insan yazgısının önceden belirlenmiş olduğuna inanır.

Rus atasözü *Утро вечера мудренее* (Afanasyev, 2018, s. 60) ('Sabah akşamdam hayırlıdır') Türkçede *Akşam hayrından sabahın şerri iyidir* atasözünün işlevsel karşılığıdır. Akşama kalan işleri sabaha kadar ertelemek, sabahleyin sakin kafayla sorunları çözmek daha doğru olacağını bir tavsiye olarak kullanılır. Aynı anlamı *He тужи, молись богу да ложись спать; утро вечера мудренее!* (Afanasyev, 2018, s. 182) (Dert etme, dua et ve yat; sabah akşamdan hayırlıdır!) dert etme, dua et, git yat, bir önceki atasözü ile neredeyse aynı anlamdadır. Dinî içerikli atasözleri geniş bir katman oluşturmakta, Hıristiyan yaşamının temellerini daha iyi anlamaya ve Rus halkının manevi mirasının daha iyi anlamayı yardımcı olmaktadır.

Век жить – не реку перебрести / не поле перейти! (Afanasyev, 2018, s. 257) (Bir asır yaşamak – nehir geçmek değildir / tarla geçmek değildir!) diğer Rus atasözü, yaşamının bazen kolay olmadığını, bazen yaşam boyunca sabırlı ve azimli davranılması gerektiği uyarısını verir.

Добрые молодцы поневоле не ездят! (Afanasyev, 2018, s. 126) ('İyi yiğitler kendi rızası olmadan gezmezler!') atasözü iyi delikanlıyı zorla bir şey yapmaya zorlayamazsın, Türkçede *Zorla güzellik olmaz* atasözü ile aynı anlamı içermektedir.

Сонный человек – что мертвый! (Afanasyev, 2018, s. 144) ('Uykulu insan ölü gibidir!') Rus atasözünde uykulu insanın ölü insana benzediğini, uykulu insanın dünya ile ilişkisinin kesildiğini, olan her şeyden bihaber olduğunu ifade eder. *Uyku ölümün kardeşidir* Türk atasözünün karşılığıdır.

Rus atasözü *Как аукнулось, так и откликнулось!* (Afanasyev, 2018, s. 26) ('Nasıl cevap verdiysen karşılığı da öyle bulursun!'), başkalarına nasıl davranırsan karşılığında aynı tutumları bulursun, bir değerlendirme olarak kullanılır. Türkçede «*Ne ekersin onu biçersin*» atasözüyle aynı anlamını taşımaktadır.

Скоро сказка сказывается, не скоро дело делается (Afanasyev, 2018, s. 48) ('Masal çabuk anlatılır, işler hızlı yapılmaz!'). Başlangıçta bu ifade sadece masalların giriş formellerinde kullanılırdı. Ancak bugün bu ifade bir halk bilgeliği, bir atasözüdür. İşler bazen istediğimizden çok daha yavaş işlenir, söylemenin yapmaktan daha kolay ve basit olduğu anlamını taşımaktadır.

Почем знать, чего не ведаешь (Afanasyev, 2018, s. 117) ('Bilmediğin şeyi hakkında ahkâm kesmek) atasözünde insan gizlenen gerçeği bilemez, bilmediği konular hakkında bilgi sahibiymiş gibi davranan insanlar için kullanılır.

Atasözleri ve deyimlerin incelenmesi, belirli bir halkın ulusal özelliklerini anlamaya yardımcı olur. Yukarıda belirtilen Rus atasözlerine göre, Rus halkının Tanrının yasalarına dayanan, kaderde inanan, sabırlı ve sadık bir halk olarak görüldüğü açıktır.

Türk ve Rus masallarında kalıplaşmış dil birimler olan atasözlerinin işlevsel biçimde ele alınmıştır. Atasözlerinin anlatıma sadece bir düşünce ve dünya görüşü kattığı değil, aynı zamanda halkın yaşam biçimi, toplumun dinî tarzını, geleneklerini, maddi ve manevi kültürün unsurlarını da aktarmaya yardımcı olduğu gözlemlenmiştir.

3. SONUÇ

Paylaşılan bilgi, değer ve geleneklerin korunmasına ve aktarılmasına yardımcı olan kalıplaşmış dil ifadeler, dilsel ve kültürel mirasıdır. Çalışmamızda Türk ve Rus halk masallarında kalıplaşmış giriş ve bitiş formelleri, özel kişi adları, ikilemeler, deyimler ve atasözleri gibi kalıplaşmış dil birimler ele alınmıştır.

Masalların başta ve sonunda kullanılan kalıp başlangıç ve bitiş formellerinin hem içerik hem de biçim bağlamında birbirinden farklı olduğunu tespit edilmiştir. Türkçe başlangıç formelleri masalların uydurma, hayal ürünü olduğunu ifade etmek için kullanılırken Rus masallarının başlangıç formellerinde zamandan önce mekâna dikkat çekilmektedir. Masalın sonunda kullanılan bitiş formellerinde ise kahramanların mutluluğa ve saadete vardığı aktarılır. Türk masallarında bitiş formelleri mekândan önce zamana vurgu yapar, bu nedenle evlilik hayatı mutlaka yaşlılığa kadar akar, herkes muratlarına varır, refah dönemi başladığı da vurgulanır.

Masallar, ikilemelerin kullanımı açısından oldukça zengindir. Masalda anlatımını güçlendirmek, pekiştirmek, abartma anlamını katmak, anlamı çoğaltmak ve kuvvetlendirmek için ikilemelerin her türü rahatlıkla kullanıldığı görülür. Türk

masallarında ikileme sayısı Rus masallarına göre iki kat daha fazladır. Masallardaki ikilemeler grup altında 21 Türk masalında 57 ikileme, 25 Rus masalında ise 25 ikileme yer almaktadır. İfadelerin anlamını güçlendirmek için kullanmakta olan ikilemeler, Türkçede ayrı yazılır, Rusçada ikilemelerin arasına tire konulur. Çalışmanın bulgularına göre eylem özelliklerini bildiren ikilemelerin daha fazla kullanıldığı gözlemlenmiştir. Rus halk masallarında ikilemeler metne anlamsal bir yük kazandırarak sürecin niteliğini, yoğunluğu, süresini, nihai sonucu gibi birçok özelliğini ortaya çıkarır. Sözcük türü bakımından Türk masallarında çoğunlukla zarf ikilemelerinin, Rus masallarında ise isim ve fiil ikilemeleri ağırlıklı kullanıldığını tespit edilmiştir. İkilemeler, her iki halkın masallarında güçlendirme, pekiştirme işlevinde kullanıldığı ve dilin ulusal zenginliğini yansıttığı verisi de bulunmuştur. Rusçada ikilemelerin ayrıca millî geleneklerin, yaşamın özelliklerini ve millî kültürün yansımaları (*хлеб-соль, гуси-лебеди, калина-малина, лисичка-сестричка* и др.) üzere anlamları içerdiği de dikkatimizi çekmiştir.

En fazla örnekleri bulunan deyimler kategorisinde hem Türk hem de Rus masallarında halkın hayatının, dilinin, felsefesinin, dininin, kültürünün ortak özelliklerini ortaya çıkarmaktır. Hem Türk hem de Rus masalları, insanın çevreyi algılama yöntemini gösteren *baş, göz, el, ayak, dil, kulak* gibi vücut bölümlerinin ve organlarının adlarını içeren deyimleri oldukça sık içermektedir. Dünyanın bu görsel, işitsel, kokusal ve tatsal algısı, kişinin hem fiziksel hem de manevî durumunu fark etmesine yardımcı olmaktadır. Türkçe ve Rusça deyimlerin ortak bir abartma anlamı içerdiği de gözlemlenmiştir.

Dilin diğer kalıplaşmış ifadelerinden olan atasözlerinin de işlevsel biçimde ele alındığı görülmektedir. Rus masallarında atasözlerinin kullanımı oldukça sık görülür. Masalın başında, ortasında veya sonunda karşılaşılan atasözleri, kahramanlarının eylemlerini, duygusal durumlarını, davranışlarını açıklamaya yardımcı olur. Türk masallarında atasözleri daha az görünmekte olup, tıpkı deyimler gibi anlatıma sadece hareketlilik katmaya değil aynı zamanda anlatıya, halkın yaşam biçimi, toplumun dinî tarzını, gelenekler, maddî ve manevî kültürün unsurlarını da aktarmaya yardımcı olduğu gözlemlenmiştir. Atasözlerinin analizi, Türklerin ulusal karakterinin mantıklı, sadık, sabırlı, saygılı insanlar olduğunu, Rusların ise ulusal karakterinin halkın sadeliğini, sabrını, saygısını, dindarlığını, merhametini yansıttığını göstermiştir.

Masallarda kalıp olarak kullanılan dil birimlerinin incelenmesi hem Türk hem de Rus halklarının dil yapılarını, dünya görüşünü anlamak için önemlidir. Bu çalışmanın sonuçları, Rusçanın Türkçe konuşan kitlelere yabancı dil olarak öğretilmesi sürecinde önemli bir yere sahiptir. Türk ve Rus masallarındaki kalıplaşmış dil birimlerin karşılaştırmalı analizi, öğrencilerin Rusçayı kendi ana dillerinin arka planında öğrenmelerine kolaylık sağlayacaktır. Yabancı bir dil öğrenmenin yanı sıra, o halkın tarihini, kültürünü ve geleneklerini de anlamlı bir şekilde incelemek gerekir. Tespit ettiğimiz kalıplaşmış dil birimlerinin de masal yaratmak için kullanılıp hayali dünyayla ilişkili çeşitli büyümlü güçleri sembolize eden, iki halkın renkli ve özgün kültürünü yansıtmada kullanılmış olduğu görülmektedir. Bu nedenle atasözleri, deyimler, ikilemeler gibi kalıplaşmış dil birimleri, iletişimi kolaylaştıran, ifade olanaklarını zenginleştiren ve kültürel ve sosyal entegrasyonu teşvik eden dilin önemli bir unsurlarıdır.

KISALTMALAR:

TS – Türkçe Sözlük

RS – Rusça Sözlük

LAS – Lengüistik Ansiklopedik Sözlüğü

ÇIKAR ÇATIŞMASI BEYANI

Yazarların herhangi bir çıkarı dayalı ilişkisi bulunmamaktadır.

ETİK ONAY

Makale kapsamında katılımcı kullanılmadığı için ilgili onaya yer verilmemiştir.

MADDİ DESTEK

Çalışma için herhangi bir maddi destek alınmamıştır.

YAZAR KATKILARI / AUTHOR CONTRIBUTIONS

Bu araştırma ve araştırma ile ilgili tüm aşamalar tek yazar tarafından yürütülmüştür.

KAYNAKÇA

- Afanasyev, A. *Halk Rus Masalları*. Moskova: Publik Domain, 2018.
- Akalın, Ş. H. *Türkçe Sözlük*. Ankara : TDK Yayınları, 2011.
- Aksan, D. *Anlambilimi ve Türk Anlambilimi*. Ankara: DTCF Yayınları, 1971.
- Aksan, D. *Türkçenin Gücü*. Ankara : Bilgi Yayınları, 1990.
- Aksu, B., Akalın, Ş., & Toparlı, R. (2022). *Türk Atasözleri Sözlüğü*. Ankara: TDK Yayınları.
- Basko, N. (2016). Frazeologizmi Kak Sredstvo Lingvističeskogo Obespečeniya Mejkulturnoy Kommunikatsii. B E. E. Usovskaya, *Natsionalnye Kulturi v Mejkulturnoy Kommunikatsii* (38-44). Minsk: Kolorgrad.
- Baş, B. Türk Masallarının Söz Varlığı Üzerine Bir Değerlendirme. *Millî Folklor* 2012, (93), 125-134.
- Bayraktar, S. (2022). *Kalıp Sözler Özellikleri, Sınıflandırılması, Kültürel Göstergeleri, Yabancı Dil Öğretimindeki Yeri*. Ankara: TDK.
- Bondarenko, V. (1995). *Varyirovaniye Ustoyçivih Fraz v Russkoy Reçi*. Tula.
- Boratav, P. *Zaman Zaman İçinde*. Ankara: İmge Kitabevi, 2009.
- Boratav, P. *100 Soruda Türk Halk Edebiyatı*. Ankara: BigeSu Yayıncılık, 2013.
- Dal, V. (1863). *Tolkoviy Slovar Jivogo Velikoruskogo Yazıka*. Moskova.
- Eren, M. (2017). Anadolu Sahası Türk Masallarında Dua Motifi. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırılması Enstitü Dergisi*, 355-375.

- Gerasimova, N. (2012). *Pragmatika Teksta. Folklor. Literatura. Kultura*. Sankt-Petersburg: SPb.
- Glazunova, İ. Poslovitsa v Skazkah. *Fiologicheskie Nauki. Voprosi Teorii i Praktiki*, 1.(9), 75-78. https://www.gramota.net/articles/issn_1997-2911_2016_9-1_22.pdf
- Gökdayı, H. (2023). *Türkçede Kalıp Sözler*. İstanbul: Kriter.
- Hatiboğlu, V. *Türk Dilinde İkileme*. Ankara: TDK, 1981.
- Kryuçkova, O. (2004). Voprosı Lingvistiçeskoj Traktovki Leksiçeskoj Reduplikatsii v Russkom Yazıke. *Russkiy Yazık v Nauçnom Osveşenii*, 63-86.
- Lapaeva, T. (2007). Ustoychiviye Sochetaniya v Sisteme Yazıkovıh Edinits. *Vestnik Novgorodskogo Universiteta* (44), 75-77.
- Lüle Mert, E. Türkçenin Sözcükleri Açısından Eflatun Cem Güney'in Derleyip Yazdığı Masallar. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 27, 2010, 79-97.
- Ojegov, S. (1989). *Slovar Russkogo Yazıka*. Moskova: Russkiy Yazık.
- Propp, V. *Russkie Skazki*. Moskva: Labirint, 2000.
- Reformatskiy, A. (1996). *Vvedeniye v Yazıkoznaniye*. Moskova: Aspekt Press.
- Sakaoğlu, S. *Masal Araştırmaları*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2010.
- Sinan, A. *Türkçenin Deyim Varlığı*. İstanbul: Kesit Yayınları, 2015.
- Smirnov, V. Turetsko-Osmanskiye Skazki. *Turkologiçeskiy Sbornik*, 1973, 223-267.
- Ter-Minasova, S. (2000). *Yazık i Mejkulturnaya Kommunikatsiya*. Moskva: Slovo.
- Vinogradov, V. (1977). Ob Osnovnih Tipah Frazelogivçeskih Edinits v Russkom Yazıke . B V. Vinogradov, *İzbranniye Trudi. Leksikologiya i Leksikografiya* (140-161). Moskova.
- Yücel Çetin, D. ve Cin Şeker, Z. Masallarda Geçen İkilemelere Anlambilimsel Bir Bakış. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırılmalı Dergisi*, 2022, 109-114.
- Ed. Yartseva, V. (17 Mayıs 2024 g.). <https://rus-lingvist-dict.slovaronline.com>.
Lingvistiçeskiy Entsiklopediçeskiy Slovar: <https://rus-lingvist-dict.slovaronline.com>